

SUPRAREALISMUL EUROPEAN DUPĂ SECOND MANIFESTE*Alina Ologu*

Universitatea "Ovidius" Constanța

Studiul de față s-a născut dintr-o observare a modalităților prin care civilizația contemporană își creează și multiplică semnele, modalități care, din ce în ce mai evident, nu se fundamentează pe raționalitate în măsura în care ne placem să credem. Strategiile *hiperteliei* (de care vorbește Baudrillard¹), contaminarea realului cu hiperrealul, irealul, suprarealul devin semnătura acestui *fin de siècle* (vezi tehnicile de *promotion*, *pop culture*, fenomenul MTV, literatura *cyberpunk*, *kitsch*-ul, fetișismul obiectului consumabil etc.) Observația (banală și excesiv generalizantă, de altfel) care se impune este aceea că tot ce se subordonează ideii de reprezentare în civilizația contemporană a fost contaminat de strategiile avangardelor. De exemplu, se știe că aventura limbajului poetic în secolul al XX-lea nu poate fi pe deplin înțeleasă fără aportul practicii scripturale suprarealiste; nu întâmplător texte critice fundamentale despre limbajul poetic se verifică pe un corpus de texte poetice suprarealiste (am putea cita studii de tematism, neoretică, teoriile receptării etc.). Este firesc, în acest caz, ca un curent cultural de anvergura suprarealismului să fi atras modificări în orizontul sensibilității umane, al imaginarului, al mentalităților.

Comentariile ce vor urma încearcă să acrediteze o legătură substanțială între suprarealism și doctrine cu un grad oarecare de scientificitate din câmpul fenomenologiei, psihanalizei, științelor limbajului etc. Majoritatea exegezelor discută "împrumuturile" suprarealismului din paradigma științei, ignorând raportul invers, anume faptul că din imaginarul suprarealist se revendică nenumărate achiziții culturale și științifice. Se impun câteva precizări: nu intră în discuție aici o posibilă obediență a suprarealismului față de un număr de științe; nu este vorba nici de prioritatea ideilor, nici de exclusivitatea unor formulări. Acestea, greșit înțelese, ar

genera, recurgînd la termenii lui Baudrillard, “o isterie a cauzalității”, care ar aliena toate datele supuse analizei. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că doctrina suprarealistă după 1930 (așa cum apare în textele-manifest ale lui Breton și Dali *inter alii*) este rezultatul, într-o măsură oarecare, a unor fericite întâlniri (comentariul îi aparține lui Sartre și este orientat asupra avangardelor) dintre: Freud – Breton / Dali – Freud, Breton – Lacan / Dali – Lacan, Roman Jakobson – Lacan – Breton, Merleau-Ponty – Lacan – Aragon, Lacan – Bataille, Leiris - Batailles – Aragon etc. Chiar Breton, depășind orgoliul său exacerbat, confirmă în *Convorbirile*² radiofonice din 1952 fertilitatea acestor întâlniri.

De ce însă suprarealismul de după 1929 / 1930? Primul argument este de ordinul istoriei literare: 1929 este anul pe care Maurice Nadeau, cel mai cunoscut exeget al suprarealismului, îl asociază cu “afacerea Aragon”; anul *Cînelui andaluz*; anul în care Dali intră în grupul suprarealist; anul în care sunt excomunicați Artaud și Philippe Soupault; anul rupturii cu Michel Leiris; anul descoperirii lui René Char; iar anul 1930 reprezintă momentul în care se contestă din ”interior” - pentru prima oară, cu vehemență - tutela intelectuală a lui André Breton, anul în care se afirmă grupurile suprarealiste din sud-estul Europei (fosta Iugoslavie, România) etc.

Al doilea argument, mai substanțial, vine să contrabalanseze gestul comun de a asimila nediferențiat metoda suprarealistă cu definiția tip dicționar “inventată” de Breton în 1924 – o definiție banalizată prin citarea excesivă, o definiție cu o aporie stridentă încă de la primele cuvinte:

“Automatism psihic pur prin care ne propunem să exprimăm, fie verbal, fie scris, fie prin orice alte mijloace, funcționarea reală a gândirii. Dicteu automat al gândirii cu absența oricărui control exercitat de rațiune, în afară de orice preocupare estetică și morală.[...] Puneți să vă aducă tot ce trebuie pentru scris, după ce v-ați așezat într-un loc cât mai favorabil concentrării spiritului asupra lui însuși. Așezați-vă în starea cea mai pasivă sau mai receptivă cu putință. Faceți abstracție de geniul vostru, de talentele voastre, de talentele tuturor celorlalți. Socotiți că literatura este unul din cele mai triste drumuri, acelea care duc la orice. Scrieți repede fără subiect

preconceput, destul de repede, ca să nu vă puteți reține și ca să nu fiți ispitiți să recitiți. Prima frază va veni singură, atât e de adevărat că în fiecare clipă există o frază străină gândirii noastre conștiente care nu cere decât să se exteriorizeze. Este destul de greu să ne pronunțăm asupra cazului frazei ce va urma; ea participă fără îndoială și la activitatea noastră conștientă, dacă se admite că faptul de a fi scris prima frază cere un minimum de percepție. De altfel, lucrul acesta nu trebuie să vă intereseze; în asta constă mai cu seamă interesul jocului suprarealist ... Continuați cât poțiți.” (*subl.n*)³

Poate că este normal să recurgem la locuri comune din rațiuni didactice, cu rezerva că un curent numit de avangardă ce se perpetuează pe mai bine de cincizeci de ani ar părea hilar dacă s-ar sprijini exclusiv pe acest gen de prescrieri metodice. Curios este faptul că exegeze semnate de respectabili autori se găsesc în aceeași eroare - de la primele studii, Marcel Raymond în *De la Baudelaire la suprarealism* sau Georges-Emmanuel Clancier în *De Rimbaud au surrealisme*, pînă lucrările unor Carrouges, Nadeau, Alquié; rectificarea apare în anii '80 prin J.-P. Dupuis⁴ (care scrie o istorie *dezinvoltă* a suprarealismului) sau Peter Bürger (ultimul construiește o teorie generală a avangardelor).

Or, ideile pe care încercăm să le acredităm pot fi formulate, cu riscul rarefierii, astfel:

- suprarealismul nu ar fi fost validat cultural dacă, din “interior”, nu s-ar fi operat reelaborări substanțiale ale doctrinei;
- rescrierile doctrinare semnificative (nu numai în manifestele bretoniene, dar și în cele ale unor Soupault, Aragon, Desnos, Péret, Crevel, Leiris, Char etc.), cu deschidere către fenomenologie (în linia lui Merleau-Ponty) și psihanaliză (în linia Freud - Lacan) sunt de discutat după *Second Manifeste*.

Ne propunem să observăm în cele ce urmează modul în care *Seconde manifeste du Surréalisme*⁵, pe de o parte, și scrierile lacaniene⁶, pe de altă parte, transcriu, în registre diferite, aceleași teze.

Există posibilitatea echivalării în verb, se întreabă suprarealiștii, a funcționării “reale” a inconștientului individual / colectiv / cosmic? Hipnoza, *paranoia-critique*, delirul, *baby-talk*, erotizarea, drogurile psihotrope, în general stările periferice de conștiință pot surprinde “realitatea” economiei pulsionale, pot da “adevărata” ei măsură? Există vreo manifestare a limbajului uman care poate reprezenta fără să falsifice? Se poate anula dubla distanță dintre obiect și gândirea obiectului și dintre gândire și expresia acestei gândiri prin limbaj⁷? Cu siguranță, nu; dar observația devine neesențială. Orice vorbire individuală, cred suprarealiștii, degajă o vorbire simbolică interpolată ordinii imediate a lumii. Pentru aceasta este necesară, ca primă condiție a exprimării prin cuvânt, o percepție prelogică a lumii fenomenale, care, anterior cristalizării sensului, să separe subiectul de gândirea sa. Altfel spus, practica scripturală este inevitabil *în urmă*, amânată, întemeiată printr-un dublu *écart*, o dublă distanțare. *Seconde Manifeste* prescrie un mod de a depăși acest impediment. Prin hazard obiectiv, adică printr-o tentativă de sistematizare a subiectivității, practica scripturală suprarealistă experimentează un joc - joc prin care subiectul, sustras din rigorile necesității dar permanent atent la limitele prescrise ale jocului, își deconstruiește sinele⁸. Subiectul angajat în joc își perturbă sistematic programul rațional, cedând inițiativa unor pulsații discordante, adesea dizarmonice. Conștiința limitei există deci permanent (Breton renunță la “funcționarea reală a gândirii (...) cu absența oricărui control exercitat de rațiune”), dar este necesară pentru a controla angoasa acestui mod de a fi pus în joc, de a te lăsa jucat de propria subiectivitate. Conștiința limitei face, în ultimă instanță, jocul posibil⁹. Experimentarea sinelui în joc stă sub semnul unei exigențe fundamentale: intenționalitatea dorinței¹⁰. Fluxul intențional al dorinței dezancorează eul din realitatea obiectivată, fetișizată și îl angajează într-o complicitate primordială cu lumea. Fenomenologia dorinței pe care o vizează Breton se întîlnește cu tradiția alchimică când asimilează dorința acelor *pouvoirs perdues* capabile să restituie naturii umane vitalismul ei original.

Examenul textelor lui Lacan certifică faptul că tezele acestuia converg spre aceleași forme de conținut. În paranteză fie spus, se știe că Lacan a recunoscut că ipotezele tezei sale despre paranoia i-au fost furnizate de un

text din 1930 al lui Salvador Dali, text publicat în *La Surrealisme au Service de la Révolution*; Lacan frecventase anterior grupul suprarealiștilor, participase la conferințele acestora, la ritualul cafenelei din Pasajul Operei etc. Raporturile intelectuale cu boema suprarealistă, deși fluctuante, au avut o pondere semnificativă pentru cristalizarea ideilor teoretice ale lui Lacan. Nu trebuie uitat nici faptul că valoarea primelor scrieri lacaniene a fost remarcată de câțiva membri ai grupului suprarealist (cu precădere Dali și Crevel), tot așa cum suprerealismul incipient promovase în spațiul francez tezele lui Freud¹¹. Aceasta este, de altfel, premisa pe care Elisabeth Roudinesco își întemeiază două din cărțile sale¹², premisă enunțată succint de titlul unui capitol din *De la Sigmund Freud la Jacques Lacan. Istoria psihanalizei în Franța*, anume „Suprerealismul în serviciul psihanalizei” (aluzie la cea mai cunoscută revistă suprarealistă a anilor '30, menționată anterior, *La Surréalisme au service de la Révolution*¹³).

Operînd cu accepția din cîmpul psihanalizei a termenului reprezentare¹⁴, Freud acorda, anterior lui Lacan, valoare topică maximală distincției dintre reprezentarea lucrului (proprie sistemului inconștient) și reprezentarea cuvîntului (caracterizînd sistemul preconștient-conștient)¹⁵. În linia freudismului, Lacan va arăta cum:

- discursul sinelui reconstituie propria realitate psihică *après-coup*¹⁶, ca pe o alta și ca pentru un altul; sub semnul aserțiunii rimbauldiene, *Je este un autre*, Lacan postulează: “Sinele vorbește în Celălalt.” / “Inconștientul este discursul Celuilalt.” / “Celălalt este dimensiunea cerută de ceea ce afirmă într-adevăr cuvîntul. Inconștientul este între ei tăierea lor în act.”
- “inconștientul este structurat ca un limbaj”; inconștientul reprezintă “structurarea tripartită a imaginarului, realului, simbolicului” în care “ordinea simbolicului nu mai poate fi concepută ca fiind constituită de om, ci ca fiind ea cea care îl constituie”; reținem că mecanismele de elaborare active în relația gîndire / limbaj sînt de tip retoric, fenomenele psihice fiind în fapt constituite de propria inscripție lingvistică.

Deducem din metatextele suprarealiste de după *Seconde Manifeste* și din doctrina lacaniană o figurare similară a structurii subiectului ca produs eteronom al unor circumstanțe de ordin diferit. Mai mult, Lacan explică modul în care impulsurile inconștiente ale uii subiect se transformă într-o dorință ancorată în ordinea simbolicului. Cum între ființă și cuvânt se instituie o distanță pentru că simbolicul nu poate designa tot ceea ce există în necesitatea organică (*besoin*), apare un potențial de dorință (identificat de Lacan prin termenul *désir*). Subiectul se concentrează spre reducerea acestui *écart*, a potențialului de dorință, deschizând astfel un cerc vicios: dorința nu poate fi articulată decât printr-o vorbire simbolică, în timp ce relația ființei cu simbolicul se derulează sub semnul unui clivaj originar.

Cu rezerva că observațiile anterioare sunt departe de a fi epuizat problema supusă discuției, semnalăm faptul că premisele teoretice din *Prolegomene la al treilea manifest suprarealist* (1942) pot fi raportate la tezele lacaniene prin care cartezianul “cogito ergo sum” este substituit cu “sinele este vorbit”.

Note :

---

¹ Vezi Baudrillard, Jean, *Strategiile fatale*, Iași, Polirom, 1996.

² Breton, André, *Entretiens avec André Parinaud*, Paris, Gallimard, 1973.

³ Apud Mario de Micheli, *Avangarda artistică a secolului XX*, București, Meridiane, 1968; text original în Breton, André, *Manifestes du surréalisme*, Paris, J.-J. Pauvert, 1962 sau Breton, André, *Manifestes du surréalisme*, Paris, Gallimard, 1985.

⁴ Dupuis, J.P., *Histoire desinvolte du surréalisme*, Paris, Denoël, 1982.

⁵ Apud Breton, André, *Manifestes du surréalisme*, Paris, J.-J. Pauvert, 1962 sau Breton, André, *Manifestes du surréalisme*, Paris, Gallimard, 1985.

⁶ Lucrarea lui Lacan citată insistent este *Écrits I*, consultată în ediția 1966 (Paris, Seuil).

⁷ Jacques Derrida numește *supplément* “procesul indefinit care mereu a infiltrat deja prezența, mereu a înscris deja acolo spațiul repetiției și al scindării eului” (*Ecriture et différence*, Paris, Seuil, 1967 sau ed.rom.: *Scritură și diferență*, București, Univers, 1997)

⁸ Reprezentarea psihismului uman ca *sine-eu-supraeu* aparține celei de-a doua topici freudiene (prima distinge insuficient un subsistem inconștient de unul preconștient / conștient). Conform Laplanche, J. și Pontalis, J-B., *Vocabularul psihanalizei*, București, Humanitas, 1994: **Sine**: Una din cele trei instanțe descrise de Freud în cea de-a doua teorie despre aparatul psihic. Sinele constituie polul pulsional al personalității; conținuturile sale, expresii psihice ale pulsiunilor, sînt inconștiente: unele moștenite și înnăscute, altele refulate și dobîndite. Din punct de vedere economic, sinele este pentru Freud rezervorul principal al energiei psihice; din punct de vedere dinamic, el intră în conflict cu eul și supraeul, care, din punct de vedere genetic, reprezintă diferențierile sale.

⁹ “De îndată ce regulile sînt încălcate, lumea jocului se prăbușește.” (Huizinga, J., *Homo ludens*, București, Univers, 1977).

¹⁰ **Dorință** (Cf. Laplanche, J. și Pontalis, J-B., *Vocabularul psihanalizei*, București, Humanitas, 1994): în concepția dinamică freudiană, unul din poli conflictului defensiv; dorința inconștientă tinde să se realizeze restabilind, conform legilor procesului primar, semnele legate de primele trăiri de satisfacere. Psihanaliza a arătat pe baza modelului visului, în ce mod dorința se regăsește în simptome sub formă de compromis. Această noțiune fundamentală a psihanalizei este extrem de dificil de definit. Lacan reelaborează conceptul; el plasează dorința între nevoie (care vizează un obiect specific) și solicitare (formularea unei cereri; dorința e ireductibilă atît la nevoie (pentru că se pune în relație cu o fantasmă, nu cu un obiect din realitate) cît și la solicitare (căci are tendința să se impună fără apel la limbaj). Dorința constituie un concept-cheie al suprerealismului (“*le désir est le seul acte de foi du surréalisme*” sau “*C’est par ses désirs et ses exigences les plus directes que tend à s’exercer chez l’homme la faculté de connaissance.*” - André Breton, răspunzînd la o anchetă din 1932 a suprarealiștilor iugoslavi, *Enquête sur le désir*).

¹¹ A se vedea Roudinesco, Elisabeth, *De la Sigmund Freud la Jacques Lacan. Istoria psihanalizei în Franța*, București, Humanitas, 1995 și Roudinesco, Elisabeth, *Jacques Lacan. Schița unei vieți, istoria unui sistem de gândire*, Iași, Editura Trei, 1998.

¹² Idem nota 11.

---

¹³ Revista *La Surréalisme au service de la Révolution* a apărut din iulie 1930 până la 15 mai 1933 (numerele 1-6).

¹⁴ **Reprezentare** (Cf. Laplanche, J. și Pontalis, J-B., *Vocabularul psihanalizei*, București, Humanitas, 1994): Termen clasic în filosofie și psihologie, utilizat pentru a desemna “ceea ce este reprezentat, ceea ce formează conținutul concret al unui act de gândire” și “mai ales reproducerea unei percepții anterioare”(1). Freud opune afectului reprezentarea, fiecare dintre cele două elemente avînd în cadrul procesului psihic un destin propriu.

¹⁵ **Reprezentare a lucrului, reprezentare a cuvîntului** (Cf. Laplanche, J. și Pontalis, J-B., *Vocabularul psihanalizei*, București, Humanitas, 1994): Termeni utilizați de Freud pentru a distinge două tipuri de reprezentare: cea – esențialmente vizuală – care se referă la lucruri și cea - esențialmente acustică – care se referă la cuvînt. Această distincție are pentru el o semnificație metapsihologică, legătura dintre reprezentarea lucrului și reprezentarea cuvîntului corespunzătoare caracterizînd sistemul preconștient-conștient, spre deosebire de sistemul inconștient, care nu conține decît reprezentări ale lucrului.

¹⁶ **Efect retroactiv** (Cf. Laplanche, J. și Pontalis, J-B., *Vocabularul psihanalizei*, București, Humanitas, 1994): Termen frecvent utilizat de Freud în legătură cu concepția despre temporalitatea și cauzalitatea psihică: experiențe, impresii, urme mnezice sînt modificate ulterior în funcție de experiențe noi, de atingerea unui alt grad de dezvoltare. Lor le poate fi conferită atunci, o dată cu un nou sens, o eficacitate psihică. Termenul e fundamental pentru aparatul conceptual freudian. Lacan rediscută, deplasînd accentul în zona limbajului, mai exact pe funcția cuvîntului.